

Stichting De Gouden Ganzenveer

Dankwoord Nelleke Noordervliet

Het huis bij Campo San Agostin heeft twee gevelstenen. De meeste mensen lopen eraan voorbij. Je kunt wel aan de gang blijven in Venetië. Ik ging er met opzet heen en stond in stille eerbied naar het huis te staren. Hier woonde en werkte de drukker Aldo Manuzio. Korte tijd later las ik dat dit het huis helemaal niet was. Dat was een beetje een zeperd, maar het doet niets af aan de bewondering.

Manuzio leefde rond 1500 in enerverende tijden. De politiek in de Italiaanse steden en vorstendommen ten tijde van de Renaissance was van een onnavolgbare complexiteit en grote wreedheid. Oorlog, verraad, moord en doodslag waren aan de orde van de dag. En, alsof dat samenhangt, kunst en cultuur bloeiden als nooit tevoren. De innovatie van de boekdrukkunst maakte opeens teksten beschikbaar en toegankelijk voor ieder die kon lezen. De kennis van eeuwen stapte tevoorschijn vanuit de duisternis van kloosters en kerken waar kostbare handschriften alleen ter plaatse konden worden geraadpleegd. De reformatie maakte daarvan dankbaar gebruik. Zelf de bijbel lezen. Zelf denken. De ganzenveer werd vervangen door de drukletter. We kunnen het belang van die snelle vermenigvuldiging en verspreiding niet overschatten. De wereld veranderde waar je bij stond in luttele decennia.

Aldo Manuzio was eigenlijk geen gewone drukker, hij was een geleerde, een schoolmeester, die klassieke letteren doceerde aan jonge mannen van stand. Maar het stak hem dat de teksten die hij wilde lezen met zijn leerlingen zo slecht waren gedrukt, als ze al gedrukt waren, en zo beroerd gecollationeerd. Omdat niemand anders dat euvel wilde verbeteren, deed hij het zelf maar, al had hij weinig geld en niet echt een commercieel talent. De geniale letterontwerper Griffio sneed voor hem een fraaie cursieve en een leesbare Griekse letter. Aristoteles en veel andere klassieken lagen binnen ieders bereik in de originele taal. Van Lucretius' *De Rerum Natura* werd een schitterende uitgave verzorgd, een bevrijdende tekst voor wie zuchtte onder de hocuspocus van de katholieke geloofsleer. Het eigenzinnige *Hypnerotomachia Poliphili* is het mooist gemaakte boek van de Renaissance. Aldo Manuzio geloofde in kwaliteit. Erasmus verbleef een aantal maanden bij Aldo en diens familie om zijn *Adagia* persklaar te maken. Het boek werd een bestseller in het handzame paperbackformaat dat Manuzio bedacht. Erasmus schreef overigens een komische en schromelijk overdreven schets van zijn verblijf in Venetië.

De oude boekhandelaar van Florence Vespasiano da Bisticci, die een heel legertje nonnen tot zijn beschikking hield om manuscripten over te schrijven, was ontdaan door de vinding van Gutenberg. Hij vond het maar niets. Zijn wereld stortte in. Zo werd ooit ook het schrift zelf aanvankelijk gezien als een verwerpelijk hulpmiddel. Kennis en verhalen wonen in de geest, was de gedachte. Het schrift gaf de mens een excuus de kennis buiten zichzelf te bewaren en dus een excuus de kennis te vergeten. Elke nieuwe vinding stuit op bezwaren. Er gaat veel verloren. Wat wordt gewonnen kan niet iedereen zien.

Het gedrukte boek was een culturele revolutie. Alle briljante en alle weerzinwekkende gedachten en ideeën van de mensheid werden vastgelegd en bewaard op papier. De verbeeldingskracht van schrijvers en denkers vangt de wereld in letters, de verbeeldingskracht van de lezer bevrijdt die wereld uit de letters. We lezen. We kennen. We weten. We bouwen voort op kennis. Dat zorgde voor een explosieve vooruitgang. Technisch maar ook moreel, al kunnen we over dat laatste twisten.

Nu beleven we opnieuw een revolutie. De harde, materiële aanwezigheid van boeken en het geratel van de drukpers zijn vervangen door het gezoem uit energievretende data-centra en de 'cloud' van de digitale werkelijkheid waarin beelden en teksten in nulletjes en eentjes worden opgeslagen. Kennis en verbeelding zijn voor iedereen altijd dag en nacht onmiddellijk toegankelijk, met zoekfunctie. Het fysieke boek krijgt langzamerhand een museale functie en geur. Het boek in de hand is vervangen door de smartphone. Er worden geen bladzijden omgeslagen, maar er wordt gescrolled langs plaatjes en woordjes.

Ik heb overwogen in dit dankwoord een desolaat landschap te schetsen van afbrokkelend leesvermogen, een woestijn te verbeelden waarin de klassieke literaire teksten langzaam verpulveren, een wereld te tekenen leger dan die van Fahrenheit 451 met een toekomst waarin niemand meer Oorlog en Vrede uit zijn hoofd leert om door te geven aan de volgende generatie. We wentelen ons nu eenmaal graag in een dystopie als een varken in de modder. En hoewel er alle reden is ons zorgen te maken over kennis- en cultuuroverdracht is het beter de lof te blijven zingen van de verbeeldingskracht die meer ziet dan de gure werkelijkheid en een duistere toekomst.

De markt voor papieren boeken zal veranderen. Is al veranderd. Zal de verbeeldingskracht veranderen? Waarschijnlijk zal ze zich aanpassen aan de mogelijkheden van het medium en het geduld van de lezer, maar de complexiteit en zeggingskracht van een prachtig gedicht of een veelomvattende roman zal zich ook in een elektronische drager kunnen nestelen. Ze zal nieuwe wegen vinden om zich op bijzondere wijze kenbaar te maken. We tasten nu nog wild in het rond, maken duizenden podcasts, streamen talloze luisterboeken, mixen oud met nieuw. Zoeken nieuwe vormen, nieuwe taal. Zoeken publiek. We weten nog niet waar het heen gaat. Maar ik ben ervan overtuigd dat we onszelf nog kunnen verrassen en kwaliteit zullen paren aan innovatie. De literatuur laat zich horen op zo veel meer manieren dan in een papieren boek alleen.

De Gouden Ganzenveer is geen nostalgisch voorwerp waarin we al onze teleurstellingen projecteren maar een symbool van verbeeldingskracht die de mens net zo eigen is als zijn leven.

Ik dank de academie van de gouden ganzenveer voor de eer aan mij en mijn werk in de wijngaard van de letteren bewezen, ik dank mijn uitgever Tilly Hermans voor haar steun en vriendschap, ik dank mijn vrienden van Camerata Traiectina, Ramsey en Shariff Nasr en Babs Gons. Ik dank eenieder die deze dag mogelijk heeft gemaakt. Ik dank Aldo Manuzio.

*Uitgesproken bij de uitreiking van de Gouden Ganzenveer 2022
12 september 2022*